

การจัดการท่องเที่ยวชุมชนนิเวศแบบมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด*

จุนันท์ ขวัญเนตร** สิตางค์ เจริญวงศ์*** และ เอี่ยมพร รุ่งศิริ****

(วันรับบทความ: 1 ธันวาคม 2561, วันแก้ไขบทความ: 17 พฤษภาคม 2562,

วันตอบรับบทความ: 21 พฤษภาคม 2562)

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวชุมชนนิเวศแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษา: ตำบลแหลมกลัด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน และแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า ตำบลแหลมกลัดมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวได้แก่ ศักยภาพของคน ศักยภาพของพื้นที่ ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลาย มีประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ศักยภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน มีกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างหลากหลาย แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องคำนึงถึงหลักการที่สำคัญได้แก่ การทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ โดยจะต้องอยู่บนพื้นฐานของอาศัยธรรมชาติเป็นฐานการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน้อย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศเพื่อ การพัฒนาชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรณีศึกษา: ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด ทุน-สนับสนุนวิจัยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

** อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี (Email: jkwunnate@gmail.com)

*** อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี (Email: sitang23@gmail.com)

****อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาอังกฤษธุรกิจ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี (Email: auemporn.r@rbru.ac.th)

การท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัส เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้ามาวิเคราะห์ และการบริหารจัดการร่วมกันบนฐานของการใส่ใจสิ่งแวดล้อมเป็นต้น

คำสำคัญ: การจัดการท่องเที่ยวชุมชนนิเวศ, การพัฒนาชุมชน, ชุมชนชายฝั่ง, ตำบลแหลมกลัด

The Management of Ecotourism for Sustainable Coastal Community Development with the Participatory Action Research A Case Study: of Laem Klat Sub-District, Muang District, Trat Province

Jutinan Kwunnate* Sitang Charenwong** and Auemporn Rungsiri***

(Received Date: December 1, 2018, Revised Date: May 17, 2019,

Accepted Date: May 21, 2019)

Abstract

The purposes of this participatory action research were: 1) to study the ability and management of ecotourism of Laem Klat Sub-District Community, and 2) to study guideline of ecotourism management of the Laem Klat Sub-District Community. The findings revealed that the community had proficiency in managing ecotourism including local people, the community, and various natural resources. It also had their own culture. Many sectors involved in participation of ecotourism management of the community. The guidelines of ecotourism management were that the community should focus on the creative participation of local people based on the community natural resources, the effects of ecotourism, Tourists' natural environment learning, and the community management in environment awareness.

Keywords: Community Ecotourism Management, Community Development, Coastal Community, Laem Klat Sub-District

* Lecturer, Political Sciences Department, Faculty of Humanities and Social Sciences (Email: jkwunnate@gmail.com)

** Lecturer, Political Sciences Department, Faculty of Humanities and Social Sciences (Email: sitang23@gmail.com)

*** Lecturer, Business English Department, Faculty of Humanities and Social Sciences (Email: auemporn.r@rbru.ac.th)

1. บทนำ

ชุมชนในบริเวณชายแดนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือเดิมเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติทั้งทางบกและทางทะเล ในอดีตมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกโดยการเดินเรือ ในอดีตชาวบ้านในบริเวณชายฝั่งชายมีวิถีทางเศรษฐกิจแบบยังชีพโดยการทำประมงชายฝั่ง การหาของป่าขาย และทำนา (ภารดี มหาขันธ์, 2554; เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2546)

วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนชายแดนในชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ เมื่อมีการสร้างถนนสุขุมวิทจากกรุงเทพฯ เชื่อมต่อกันถึงจังหวัดตราด ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการคมนาคมจากทางทะเลมาเป็นทางบก เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงก่อน และหลังการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย มีการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเกิดขึ้นของการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ผลไม้ ยางพารา สินค้าเฉพาะอย่าง เช่น พลอย มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจังทำให้เกิดธุรกิจการท่องเที่ยวและบริการและการขยายตัวของสินค้าเฉพาะถิ่นซึ่งผลิตและขายต่อไปแก่นักท่องเที่ยว (เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2546)

การพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ เริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนในหลาย ๆ ด้าน เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เดิมชุมชนอยู่ภายใต้รูปแบบเศรษฐกิจแบบยังชีพดั้งเดิม มาเป็นการผลิตเพื่อขาย ที่เน้นการลงทุนขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีบทบาทช่วยพยุงและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศได้ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพจำนวนมาก มีความโดดเด่นทางธรรมชาติสูง และมีเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ที่สามารถพัฒนาสร้างเป็นจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศทั่วโลกได้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2551: 71)

วิธีการพัฒนาแบบทุนนิยมและการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวดังที่กล่าวมานี้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ และการทุจริตทรัพยากรดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนชายฝั่งทะเล เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้นอกจากจะเป็นปัจจัยในการท่องเที่ยวแล้วยังมีความสำคัญกับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนที่มีพื้นฐานอาชีพเกษตรกรรม และการทำประมง กล่าวคือสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากการส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวและบริการก็คือการหลงใหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวและการเพิ่มจำนวนของสิ่งปลูกสร้างและการบริการเพื่อรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยว ซึ่งเกิดผลกระทบต่อชาวบ้านในพื้นที่เนื่องจาก การขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวเข้าไปในชุมชน อันได้แก่ ปัญหาขยะ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ตามมาจากรุกล้ำของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ธุรกิจท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดย

อพท. นั้นก็ไม่ได้เป็นประโยชน์เท่าที่ควรเนื่องจากนโยบายส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่มาจากภายนอก เป็นต้น ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่สามารถที่จะดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวที่ต้องอาศัยทุนขนาดใหญ่ (ผู้ไม่ประสงค์ออกนามหนึ่ง, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2559) ดังนั้นในปัจจุบันการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ดีที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน มีความจำเป็นต้องอาศัยหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดผลกระทบต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยที่สุด การท่องเที่ยวชุมชนดังกล่าวนี้ได้ถูกนำมาใช้โดยกลุ่มชุมชนต่างๆ ในบริเวณชายฝั่ง ชายแดนภาคตะวันออก

ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่อ่าวตราดในอดีต เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่อมาชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการทำประมงพาณิชย์อันได้แก่ เรือ อวนรุน อวนลาก และเรือคราดหอย ซึ่งเป็นการรับการทำประมงแบบพาณิชย์ ทำให้เกิดการขูดรีดทรัพยากร จนเกิดภาวะปัญหาหอยขาวและทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่อยู่ในบริเวณตำบลแหลมกลัด เริ่มเกิดสภาวะวิกฤติที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพราะชาวบ้านในตำบลแหลมกลัดนั้นพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบอาชีพ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ก็ต้องเผชิญกับปัญหาผลผลิตที่ไม่ออกตามฤดูกาล และการถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งทำให้ชุมชนต้องหาวิถีทางใหม่เพื่อสร้างการพัฒนาบนฐานของพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศเนื่องจากชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงกิจกรรมที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดในการจัดการท่องเที่ยว โดยที่ไม่เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติ (สมนึก หงส์วิเศษ, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2561)

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเรื่องนี้ เพื่อทำการวิเคราะห์ศักยภาพ และนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวชุมชนฐานคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าชุมชนมีศักยภาพอย่างไรบ้าง และควรมีแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศอย่างไรบ้าง

2. วัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ เพื่อการพัฒนาชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกเฉียงใต้ ในบริบทของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด

2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อการพัฒนาชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกเฉียงใต้ ในบริบทของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด

3. วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ มีกระบวนการและวิธีการศึกษา มีกระบวนการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1) กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการ ดังต่อไปนี้ การศึกษาเอกสารเอกสาร ขั้นต้น และเอกสารชั้นรอง การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม

2) การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์โจทย์วิจัย เพื่อตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ปฏิบัติการเพื่อดำเนินกิจกรรม การวิเคราะห์ ศักยภาพของและ แหล่งท่องเที่ยวของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ เพื่อการพัฒนาชุมชน ชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออกอย่างยั่งยืน ในบริบทของ ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด โดยในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการระดมความคิดเห็นจากผู้นำชุมชนในการวิเคราะห์ว่า ชุมชนมีศักยภาพใดบ้างในการจัดการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นชุมชนชายแดนชายฝั่งทะเล ภาคตะวันออก รวมถึงการวิเคราะห์ถึงแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน รวมถึงกิจกรรมของชุมชน ที่จะสามารถนำมาบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้

ขั้นที่ 2 คือ ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการทางการจัดการการท่องเที่ยวโดย ชุมชนบนฐานคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อการพัฒนาชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออก อย่างยั่งยืน ในบริบทของ ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด โดยเป็นการระดมความคิดเห็นของผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดย ชุมชนในลำดับต่อไป

4. สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ในการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับ ชุมชนในการวิเคราะห์ศักยภาพของและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนเชิงนิเวศนั้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์กิจกรรมร่วมกับชุมชนอยู่ 4 ประเด็น คือ การวิเคราะห์ศักยภาพของคนในพื้นที่ ว่ามีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ หรือไม่ การวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เป็นการวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา และการวิเคราะห์ศักยภาพในการบริหารจัดการ ชุมชน ศักยภาพในการจัดการว่าชุมชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการ วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนว่าชุมชนนั้นสามารถดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้หรือไม่ ผลการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนนั้นพบว่า ตำบลแหลมกลัดอำเภอเมือง จังหวัดตราด มีดังต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์ศักยภาพของคนในการจัดการท่องเที่ยวพบว่า ตำบลแหลมกลัด ในปัจจุบันมีกลุ่มคนที่เกิดจากการรวมตัวกัน ในการแก้ปัญหาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ จากการ

ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งทะเลในปัจจุบันที่ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลลดน้อยลง กลุ่มคนเหล่านี้ได้รวมกลุ่มในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน รวมถึงมองหาอาชีพที่มีความสอดคล้องและเกื้อกูลกับระบบนิเวศดังนั้นชุมชนจึงมีการจัดตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลแหลมกลัด เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชมรมดังกล่าวมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยว มีผู้นำที่มีศักยภาพ และมีความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเข้ามาร่วมกันทำงานจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัดซึ่งมีตัวแทนคือ นายสมนึก หงส์วิเศษ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ตัวแทนจากการปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนจากกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวของชุมชนแหลมกลัดในรูปแบบของชมรม จึงทำให้ตำบลแหลมกลัดมีศักยภาพของคนในการทำงานเรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบขององค์กร เป็นต้น

2) การวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด พบว่า ตำบลมีทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนชายฝั่งชายแดน ภาคตะวันออก ได้แก่ ป่าชายเลน หาดทราย น้ำตกธรรมชาติ ปลาโลมา แมงกะพรุนหลากสี มีวัฒนธรรมและประเพณี ที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของตนเองที่มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชายฝั่งทะเล ได้แก่ งานประเพณีถือเจดีย์พระทราย งานประเพณีทำบุญโลมา งานประเพณีลัดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ งานประเพณีตักบาตรเทโว เป็นต้น

3) ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม จากการวิเคราะห์ศักยภาพในการบริหารจัดการร่วมกับชุมชนคณะผู้วิจัยพบว่าชุมชนสามารถประสานความร่วมมือจากหน่วยงานที่สำคัญในการจัดการเที่ยวชุมชน อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด สำนักงานท่องเที่ยวชุมชน องค์การบริหารการท่องเที่ยวพิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท) ททท. โดยตำบลแหลมกลัด นอกจากนี้ชุมชนยังมีผู้นำที่มีศักยภาพอันเป็นที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงนิเวศ สามารถที่จะเป็นตัวประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ได้ โดยชุมชนได้ใช้พื้นที่สาธารณะคือ ศูนย์การท่องเที่ยวตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นเวทีในการปรึกษาหารือการทำงานร่วมกันในส่วนของบริหารจัดการการท่องเที่ยว มีการประชุมและสรุปงานในรูปแบบของคณะกรรมการท่องเที่ยว ที่มีตัวแทนมาจากกลุ่มอาชีพที่มีความหลากหลาย ได้แก่ กลุ่มนำเที่ยวทางทะเล กลุ่มผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร กลุ่มเรือเล็กประมงพื้นบ้าน กลุ่มทำอาหาร/ขนม/ของฝาก กลุ่มรักษาความปลอดภัย กลุ่มเที่ยวชายเขา ภายใต้การทำงานเน้นการตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และหาทางออกร่วมกัน มีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องชอบธรรมโดยชุมชน (Common-pool property rights) ตัวอย่างของกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน อันได้แก่ การอนุรักษ์หอยขาว การจัดตั้งการทำธนาคารปูม้าโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ตำบลแหลมกลัดยังมีแหล่ง

งบประมาณในการสนับสนุนชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ จากหน่วยงานหลายหน่วยงาน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด ททท. (สนับสนุนงบประมาณและการประชาสัมพันธ์) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 1 จังหวัดระยอง (สนับสนุนงบประมาณและกิจกรรม) ปาชายเลนที่ 4.5 สนับสนุนพันธุ์ไม้ชายเลน และสำนักงานท่องเที่ยวชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่ในการจัดกิจกรรมของชุมชน พบว่าตำบลแหลมกลัดในปัจจุบันมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าชุมชนยังไม่สามารถจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบของโฮมสเตย์ได้ เนื่องจากจากชาวบ้านในชุมชนยังขาดความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมแบบท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพักร่วมกับเจ้าของบ้าน จึงทำให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนไม่สามารถที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตได้อย่างใกล้ชิดร่วมกับชุมชน นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์ศักยภาพในการบริหารจัดการนั้นผู้วิจัย พบว่า คณะกรรมการที่ดำเนินกิจกรรมบริหารจัดการท่องเที่ยวในชุมชนปัจจุบันมีโครงสร้างที่ตั้งอยู่แบบหลวมจึงทำให้ไม่สามารถแบ่งหน้าที่ในการดำเนินงานได้อย่างชัดเจน จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้จึงนำมาสู่ข้อเสนอของแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่คณะผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและข้อเสนอจากปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศในประเด็นดังต่อไปนี้

1) ในการจัดบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่บนฐานของความใส่ใจธรรมชาติ การท่องเที่ยวจึงต้องอยู่บนฐานของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ให้เกิดความยั่งยืน มีผลกระทบต่อระบบนิเวศให้น้อย หรือไม่เกิดผลกระทบ นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและองค์ประกอบธรรมชาติ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ดังนั้นตำบลแหลมกลัด จึงควรมีการเพิ่มการท่องเที่ยวแบบที่พักโฮมสเตย์ และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามาบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของสหกรณ์การท่องเที่ยวชุมชนที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการรวมถึงได้รับผลประโยชน์จากเงินปันผลร่วมกัน บนฐานของการใส่ใจสิ่งแวดล้อม โดยการจัดการดังกล่าวนี้ คณะผู้วิจัยได้นำเสนอต้นแบบของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศที่ใช้วิธีการในการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานของการสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการคิด (วางแผน) การทำ (ปฏิบัติหรือดำเนินการ) และการติดตามตรวจสอบประเมินผล ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องส่วนอื่นๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน พร้อมได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ และ

ยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยชุมชนต้นแบบที่ตำบลแหลมกลัดสามารถนำมาถอดบทเรียนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนได้คือ ชุมชนบ้านสลักคอก ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด ซึ่งมีลักษณะของการบริหารจัดการที่สำคัญในระดับของการมีส่วนร่วมในชุมชน จากการที่ชมรมที่ให้ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ประกอบกิจการท่องเที่ยวร่วมกัน เกิดกิจกรรมร่วม ได้แก่ การอนุรักษ์และรักษาป่าชายเลนในพื้นที่ การสร้างเครือข่ายเพื่ออนุรักษ์และรักษาอาชีพประมงพื้นบ้าน และการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีผืนน้ำทะเลให้ใสสะอาด ไม่มีขยะ โดยกิจกรรมของชมรมจะเป็นกิจกรรมการนั่งเรือมาดชมป่าชายเลน โดยมีชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้นำเที่ยว ตอบสนองการท่องเที่ยวที่เป็นทางเลือกใหม่ให้กับนักท่องเที่ยวที่รักธรรมชาติ (ประภัสสร วรธนะภูติ และคณะ, 2559: 10) โดยตัวอย่างโปรแกรมการท่องเที่ยวของบ้านสลักคอก ตำบลเกาะช้างใต้ จังหวัดตราด มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวสามารถตัดสินใจเลือกได้ตามอัธยาศัย ดังนี้ (ประภัสสร วรธนะภูติ และคณะ, 2559: 12)

โปรแกรมที่ 1 พายเรือคายัคท่องเที่ยวป่าชายเลนด้วยตนเอง สามารถพายเรือไปตามลำคลอง มี การอธิบายเส้นทางและให้แผนที่เดินทาง ค่าบริการ 100 บาท/ ชั่วโมง

โปรแกรมที่ 2 พายเรือคายัคท่องเที่ยวป่าชายเลน มีผู้ช่วยพายเรือ ราคา 200 บาท/ ชั่วโมง

โปรแกรมที่ 3 นั่งเรือมาดท่องเที่ยวป่าชายเลน กลางลำเรือที่นั่งพร้อมโต๊ะอาหาร มีร่มกันแดด มีคนแจวเรือซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่ม นักท่องเที่ยวสามารถชมทิวทัศน์ตั้งแต่ในลำคลองออกมาจนถึงปากอ่าว ราคา 200 บาท/คน/ ชั่วโมง เรือ 1 ลำนั่งได้ 4-5 คน

โปรแกรมที่ 4 นั่งเรือมาดชมพระอาทิตย์ตกดิน รับประทานอาหารค่ำระหว่าง 17.00-20.00 น. โดยในโปรแกรมเป็นอาหารทะเล พร้อมไวน์ ราคาคนละ 1,200 บาท เป็นระยะเวลา 1 ชั่วโมงครึ่ง เป็นโปรแกรมที่นักท่องเที่ยวจะได้ชมวิถีประมงพื้นบ้านดั้งเดิมอย่างชัดเจน เนื่องจากการเดินทางในเวลากลางคืน ชาวประมงพื้นบ้านจะพายเรือออกจับสัตว์น้ำโดยอาศัยแสงจากดวงจันทร์ นักท่องเที่ยวสามารถที่จะชมบรรยากาศการเดินเรือโดยไม่ต้องอาศัยแสงสว่างนำทาง แต่แสงธรรมชาติจะช่วยนำร่องน้ำในการเดินเรือ นอกจากนี้ยังมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมโดยเยาวชนในหมู่บ้าน

2) ชมรมท่องเที่ยวตำบลแหลมกลัดมีการนำบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานจากกลุ่มที่มีความหลากหลาย อย่างไรก็ตาม โครงสร้างดังกล่าวมีการจัดตั้งแบบหลวม ๆ ซึ่งทำให้ในการจัดการการท่องเที่ยวยังคงมีจุดอ่อนในเรื่องของระบบการจูงที่หักหรือกิจกรรมการท่องเที่ยว การประสานงาน และเรื่องของการหาเครื่องมือ ดังนั้น จึงควรมีการดำเนินการจัดตั้งผู้รับผิดชอบในเรื่องของการบริการนักท่องเที่ยวให้มีความชัดเจนขึ้น ซึ่งจากการวิเคราะห์แล้วพบว่าตำบลแหลมกลัดยังคงจะต้องมีขยายโครงสร้างการดำเนินงานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมให้กับชุมชน ดังนี้

2.1 ควรมีการจัดตั้งฝ่ายประสานงานชุมชน เพื่อเป็นตัวกลางในการติดต่อประสานงานกับนักท่องเที่ยวได้ตลอด 24 ชั่วโมง โดยฝ่ายประสานงานจำเป็นต้องมีข้อมูลของสมาชิกในแต่ละฝ่ายรวมถึงมีข้อมูลการท่องเที่ยว รายการน้ำเที่ยว พร้อมค่าบริการจัดทำสมุดรายการนักท่องเที่ยว จัดหรือออกบูธแสดงสินค้ารวมถึงการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ

2.2 ควรจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์เพื่อทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชนลงสื่อต่างๆ ทั้ง สื่อออนไลน์ สื่อท้องถิ่น และอื่น ๆ เป็นต้น โดยจะต้องมีข้อมูลที่ทันสมัยอยู่เสมอ

2.3 ควรมีการจัดตั้งฝ่ายที่พัก ซึ่งจะเป็นผู้ประสานงาน จัดบ้านพักและทำแบบฟอร์มที่พัก รวมถึงต้องมีการทำความสะอาดที่พักให้มีความสะอาดอยู่เสมอ โดยตำบลแหลมกลัดมีพื้นที่ในบริเวณหาด ลานทราย ซึ่งสามารถพัฒนาให้เป็นที่พักให้กับกลุ่มที่ตั้งใจได้เข้ามาทางเดินและเรียนรู้การทำซั้งเชือก และการอนุบาลปูม้า ที่เป็นกิจกรรมที่สามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้

2.4 ควรมีการจัดตั้งฝ่ายกิจกรรม เพื่อนำมาใช้ในการจัดทำกิจกรรมการท่องเที่ยว โปรแกรมการท่องเที่ยว รวมถึงจัดหาอุปกรณ์สำหรับทำกิจกรรมการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยว ดำเนินการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานของการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ แจ้งกฎกติกาให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

2.5 ควรมีการจัดตั้งฝ่ายจัดเตรียมอาหารที่ใช้สำหรับรับรองนักท่องเที่ยว เตรียมสถานที่อุปกรณ์ สำหรับรับประทานอาหารให้กับนักท่องเที่ยวให้พร้อม เป็นต้น

3) ข้อเสนอจากการประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชมรมการท่องเที่ยวชุมชนตำบลแหลมกลัด ได้ทำการสรุปและการวิเคราะห์การทำงานที่ผ่านมาของการจัดการท่องเที่ยวการท่องเที่ยว การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ และได้นำเสนอแนวทางในการขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศไว้ ได้แก่ ชุมชนต้องมีการปรับภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวให้มีความสะอาด โดยจัดทำธรรมนูญว่าด้วยเรื่องการจัดการขยะในแหล่งท่องเที่ยว ป่าชายเลน การสร้างความปลอดภัยทางน้ำและความปลอดภัยในชุมชน ต้องมีการดำเนินการในการให้ความรู้กับคนขับเรือนำเที่ยว ความสะอาดของอาหาร การปฐมพยาบาลเบื้องต้นและการมีอาสาสมัครประจำบ้านและเรื่องอัคคีภัย โดยทางกลุ่มจะดำเนินการเชิญสาธารณสุขกับดับเพลิงเข้ามาอบรมและให้ความรู้กับชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น

4) ชุมชน ควรพัฒนาวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนชายฝั่งชายแดนภาคตะวันออก มาจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้หมายถึงแค่กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แต่หมายถึง

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรมอีกด้วย โดยประเพณีและวัฒนธรรมของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราดที่สำคัญนั้น ได้แก่ งานประเพณีพระทรายน้ำไหล งานประเพณีทำบุญโลมา งานประเพณีมหายาว เป็นต้น

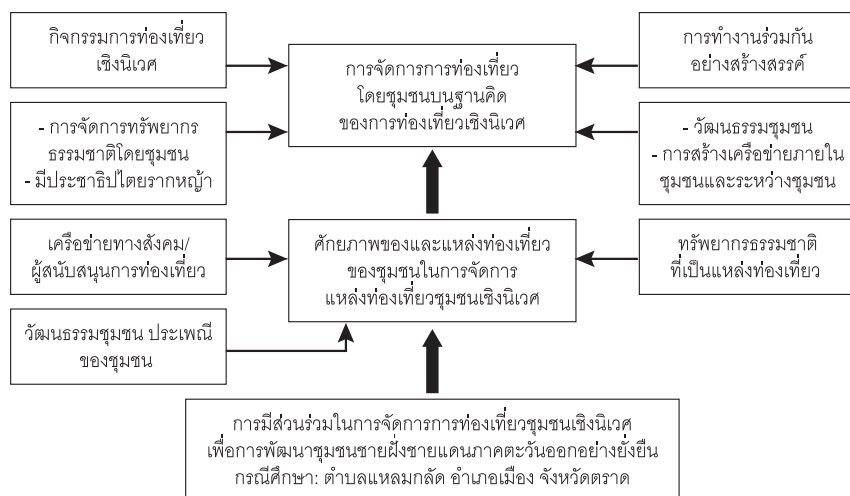
5) ข้อเสนอต่อการสร้างความมั่นคงทางนิเวศ เนื่องจากการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศมีเป้าหมายในการจัดการการท่องเที่ยวให้อยู่บนฐานของการไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติและการรักษาความสำคัญของความมั่นคงทางนิเวศไว้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ชุมชนจะต้องให้ความสำคัญกับการปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น โดยการให้ความสำคัญกับธรรมชาติและทำให้ธรรมชาติเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบหรืออย่างเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงปัญหาต่างๆ ที่เชื่อมโยงกัน และแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานของธรรมชาติท้องถิ่น การปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ หนึ่ง หลักการ “สิทธิชุมชน” ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สองหลักการ “สิทธิธรรมชาติ” คือ การส่งเสริมให้การปกป้องและการอนุรักษ์ระบบนิเวศท้องถิ่นเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการบริหารจัดการชุมชน ท่ามกลางความเสื่อมของระบบนิเวศในปัจจุบัน ดังนั้นหลักสิทธิธรรมชาติ ก็คือ การที่ชุมชนจะต้องออกแบบกิจกรรมหรือโครงการในอนาคตเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับหลักการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ กิจกรรมเศรษฐกิจต้องตั้งอยู่การรับรู้ถึงขีดจำกัดของระบบนิเวศ ในการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องเป็นกิจกรรมที่ปกป้องคุ้มครองระบบนิเวศท้องถิ่น ชุมชนควรจะต้องปฏิเสธการนำ “ธรรมชาติ” มาทำเป็น “สินค้า” โดยที่ไม่สนใจจะปกป้องดูแลรักษา ชุมชนควรต้องมีการดำรงชีพอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ โดยเน้นความพอเพียงปฏิเสธระบบบริโภคนิยม ที่สุดรีดและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

5. อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษา การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศนั้นมีความจำเป็นที่ต้องมีการทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเน้นหลักประชาธิปไตยรากหญ้า โดยชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความมั่นคงทางนิเวศที่เป็นฐานของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ที่กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (วีระพล ทองมา และประเจต อำนาจ, 2547)

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศนั้นยังสอดคล้องงานวิจัยของ ทิพย์สุดา พุฒजर และคณะ (2556) ได้ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนสลักคอก จังหวัดตราด โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผลการดำเนินงานดำเนินการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ชมนมนำเที่ยวสลักคอกมีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ สมาชิกซึ่งเป็นคนในชุมชน ชื้อหุ้นและได้รับเงินปันผลรายปีจากสัดส่วนร้อยละ 35 จากรายได้ทั้งหมดของกิจกรรมพายเรือคายัค นั่งเรือมาดพร้อมรับประทานอาหารค่ำ และร้อยละ 65 จัดเพื่อการบริหารงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสาธารณสุขประโยชน์ และการจัดสวัสดิการสังคม ศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยนักวิจัยได้ร่วมดำเนินการจัดการท่องเที่ยว ได้แก่ กิจกรรมพัฒนาการบริหารจัดการชมรม การทดลองจัดการที่พักชมรม และการกระตุ้นจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน แต่ผลการศึกษาพบว่า ตำบลแหลมกลัดยังไม่ได้มีการจัดตั้งการท่องเที่ยวในลักษณะของระบบสหกรณ์ในการซื้อหุ้นและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน โดยของตำบลแหลมกลัดทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการชมรมและดำเนินงานอย่างหลวมๆ นอกจากนี้ผลศึกษายังมีความสอดคล้องกับงานของ วรณีย์ พฤติถาวร และคณะ (2551) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในเรื่องของการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในชุมชนในการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและภาคประชาชน เป็นต้น จากผลการศึกษาและทฤษฎีพบว่า ในงานวิจัยชิ้นนี้สามารถสังเคราะห์ตัวแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้ดังนี้

6. บทสรุป

จากการศึกษาศักยภาพของตำบลแหลมกลัดในการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นคณะผู้วิจัยพบว่า ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศ จากพื้นฐานที่เป็นชุมชนชายฝั่งชายแดนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลาย ได้แก่ ป่าชายเลน น้ำตก ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมจากการที่ชุมชนได้รวมกลุ่มกันในการจัดการปัญหาของชุมชน จากการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานทางวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ ชุมชน และองค์กรปกครองท้องถิ่นในการทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตามผลการวิเคราะห์พบว่าชุมชนยังมีข้อจำกัดในการบริหารจัดการที่มีความเป็นที่จะต้องมีการขยายกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งในเรื่องของที่พักรและการทำงานที่มีความชัดเจนมากขึ้น รวมถึงในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงนิเวศมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงทางนิเวศ เน้นการจัดการท่องเที่ยวบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบที่จะช่วยกันลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยจะต้องจัดการในเรื่องของการเรียนรู้วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์ มีการบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมกับทุกฝ่าย เป็นต้น

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2551). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องการเสริมสร้างธรรมาภิบาลทาง
ด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนา
ฉบับที่ 10: กรณีสึกษาปัญหา ดิน น้ำ ป่า มลพิษ และกากของเสียอันตราย. ชลบุรี:
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ทิพย์สุดา พุฒजर และคณะ. (2556). “การวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว
ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีสึกษาชุมชนสลักคอก จังหวัดตราด.”
วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 5 (2): 102-117.

ประภัศร วรรณะภูติ และคณะ (2559). *ชมรมท่องเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก*. เอกสารอัดสำเนา:
ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านสลักคอก ตำบลเกาะช้างใต้ จังหวัดตราด.

ภาวดี มหพันธ์. (2554). *การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคปรับปรุงประเทศ
ตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

เรืองวิทย์ ลิ้มปนาท. (2546). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชายฝั่งทะเลตะวันออกก่อน พ.ศ. 2525*.
ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

วรรณิ พุฒิตาวร และคณะ. (2551). *การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน:
กรณีสึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำประแส*.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีระพล ทองมา และประเจต อำนาจ. (2547). *ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อ
ประชาชนในพื้นที่ตำบลแม่แรม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย
แม่โจ้.

ข้อมูลการสัมภาษณ์

ผู้ไม่ประสงค์ออกนามหนึ่ง. (2559, 15 เมษายน). สัมภาษณ์.

ผู้ไม่ประสงค์ออกนามสอง. (2559, 17 กรกฎาคม). สัมภาษณ์

สมนึก หงส์วิเศษ. (2561, 11 มกราคม). รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด.
สัมภาษณ์.